

Waarom Servië Kosovo niet wil loslaten

Waar komt de Servische obsessie met Kosovo vandaan? Voor het antwoord neemt Ivo van de Wijdeven ons mee naar 1389.

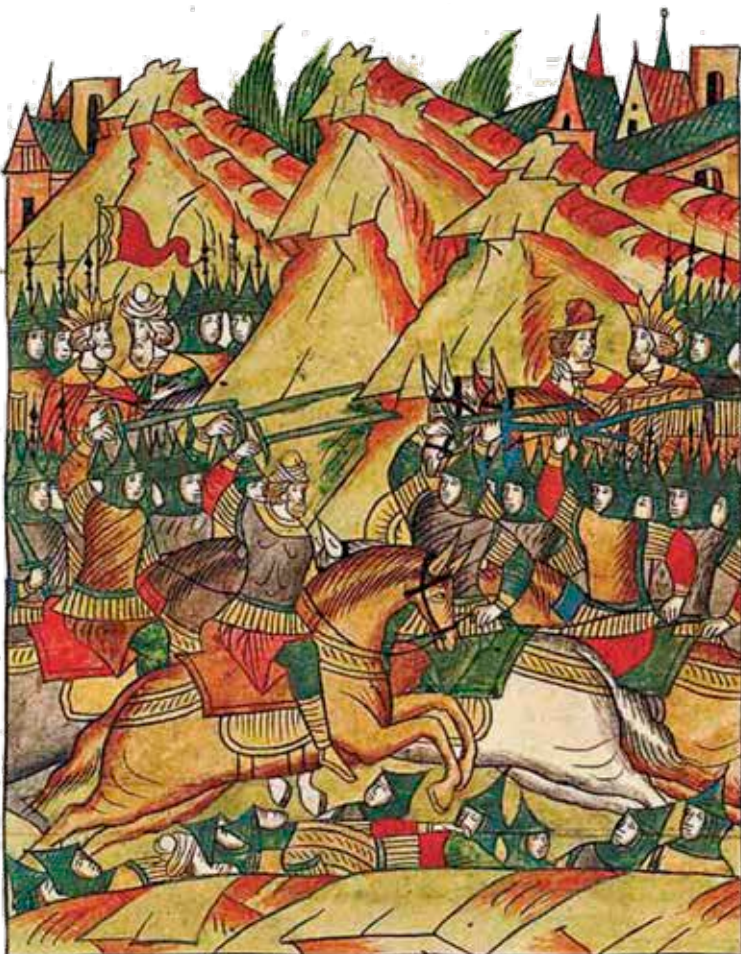
Znate li da je danas Vidovdan? vroeg de Servische oud-president Slobodan Milošević aan zijn bewakers toen hij op 28 juni 2001 in Belgrado geboeid naar een helikopter werd gebracht voor zijn reis naar het Joegoslaviëtribunaal in Den Haag: 'Weet u dat het vandaag Vitusdag is?' 28 juni is niet alleen de dag van de heilige Vitus die de martelaarsdood stierf voor het christelijk geloof, maar ook de dag waarop de Slag bij Kosovo Polje werd uitgevochten, ofwel de Slag op het Merelveld in het huidige Kosovo.

Op 28 juni 1389 (volgens de gregoriaanse kalender) ging een christelijk leger onder aanvoering van de Servische vorst Lazar Hrebeljanović op het Merelveld de strijd aan met het Ottomaanse leger van sultan Murat I. Beide zijden leden ontzaglijk grote verliezen. Ook de twee aanvoerders lieten het leven op het slagveld. De uitslag is volgens historici onduidelijk en niet van doorslaggevend belang voor het verdere verloop van de geschiedenis, maar de veldslag speelt een centrale rol in de Servische nationale identiteit. Sinds 1899 is 'Vidovdan' een nationale feestdag en wie kijkt naar de Servische geschiedenis ziet ook een beladen dag, bij uitstek geschikt voor 'statements'. Op een zonnige 28 juni 1914 vermoordde de Servische activist Gavrilo Princip in Sarajevo de Oostenrijkse aartshertog Franz Ferdinand en zijn echtgenote Sophie. In 1921 proclameerde de Servische koning Alexander I de eerste grondwet van het verenigde Joegoslavië. Milošević verliet op Vidovdan het politieke toneel waar hij op 28 juni 1989 op was geklommen. Ter gelegenheid van de 600ste gedenkdag van de noodlottige slag hield hij toen als kersverse president van de Joegoslavische deelrepubliek Servië voor een publiek van een miljoen mensen een vlamdende toespraak op het Merelveld.

Onder het Turkse juk

Volgens Servische schoolboeken markeert de Slag op het Merelveld het einde van de glorie van het middeleeuwse koninkrijk Servië – dat niet alleen het huidige Servië en Kosovo omvatte, maar ook Noord-Macedonië en delen van Bulgarije en Griekenland – en het begin van 'vijf eeuwen onder het Turkse juk'.

In werkelijkheid was het Servische rijk na de dood van vorst Stefan Uroš V 'de Zwakke' in 1371 al een aflopende zaak. Lazar en andere Servische krijgsheren ruzieden om de macht in het oude koninkrijk. De verovering door de Ottomanen verliep ook veel geleidelijker dan de mythe wil: in 1459 pas kwam Smederovo als laatste Servische bolwerk in handen van de sultan. Evenmin duurde de terugkeer van Servië op de kaart van Europa zo lang als de schoolboeken suggereren. Na twee opstanden begin 19de eeuw verkreeg het als vorstendom een grote mate van autonomie binnen het Ottomaanse Rijk. Het Congres van Berlijn in 1878, waarop na afloop van de

Afbeelding van de Slag in een kroniek die in de 16de eeuw voor tsaar Ivan de Verschrikkelijke werd gemaakt (Wikimedia Commons).

oorlog tussen Rusland en het Ottomaanse Rijk tal van internationale afspraken gemaakt werden, bracht Servië erkenning als onafhankelijk koninkrijk.

Kosovo werd pas tijdens de Eerste Balkanoorlog in 1912 op de Turken veroverd. Deze oorlog werd in Servië gezien als een bevrijdingsoorlog. Sommige Servische soldaten meenden tijdens hun opmars zelfs te worden vergezeld door geestverschijningen van middeleeuwse ridders. De boodschap: de heilige grond van het Merelveld was heroverd.

Martelaarstintje

De invloedrijke Servisch-orthodoxe kerk speelde een belangrijke rol in de aanwijzing van Kosovo als bakermat van de Servische beschaving. Onderdeel hiervan was de heiligverklaring van Lazar. De kerk ging na de Slag op het Merelveld vrijwel direct aan het werk om het sneuvelen van Lazar een martelaarstintje te geven.

Volgens de kerk had de vorst na zijn laatste maaltijd een visioen gekregen, waarin de profeet Elia hem de keuze maaltigde tussen een hemels of een aards koninkrijk. Met zijn keuze voor het eerste optie had Lazar in het hiernamaals een plek voor de Serviërs veiliggesteld. Zijn dood op het slagveld lag met andere woorden vooraf vast en zo kreeg de militaire nederlaag de kracht van een morele overwinning. Dit sloeg aan. Rond de Slag op het Merelveld ontstonden tal van epische verhalen en liederen met christelijke motieven, inclusief archetypes als de verraderlijke Judas: een Servische edelman die op een cruciaal moment van het slagveld vertrokken zou zijn waardoor Lazar verloor. Voor de Servisch-orthodoxe kerk speelde – en speelt – mee dat de belangrijkste religieuze gebouwen dicht bij het Merelveld stonden, ook omdat de eerste patriarch voor een klooster in deze omgeving had gekozen. Nog steeds spreken Servische na-

tionalisten over Kosovo als ‘het Servische Jeruzalem’. Hedendaagse stokebranden trekken zelfs vergelijkingen tussen het lot van de ‘onthemde’ Serviërs wie het bezit van hun heilige grond in Kosovo wordt afgenomen, en dat van de Joodse diaspora voordat Joden in de staat Israël een thuisland vonden.

Milošević, ‘de nieuwe Lazar’

Met de mythe van de Slag bij Kosovo Polje hadden Servische nationalistinnen in de 19de eeuw een panklaar verhaal om aan de achterban te serveren. Deze sage over een verloren ‘gouden tijd’ die weer zou terugkeren na de wederopstanding van een onafhankelijk Servië bleek zeer goed bruikbaar toen zij net als andere intellectuelen in Europa op zoek gingen naar de wortels van hun nationale identiteit. Bovendien bood de mythe een draaglijker verklaring voor de ondergang van het middeleeuwse koninkrijk dan de onderlinge twisten tussen Lazar en de andere vorsten. Bijkomend voordeel was het internationale aanzien dat de Serviërs met dit verleden hoopten te verdienen. De slag bood een kans om zich neer te zetten als

Nationalistische graffiti in Belgrado in 2013 (foto Ludovic Péron, via Wikimedia Commons).

Lazar komt om tijdens de slag op het Merelveld, schilderij uit 1870 van Adam Stefanović.

christelijk bolwerk tegen barbaren uit het Oosten, net zoals Polen en Hongaren deden op grond van hun verleden.

Servische nationalistena profileren zich nog altijd nadrukkelijk als christelijke Europeanen en zetten zich af tegen de overwegend islamitische etnisch Albanese meerderheid in Kosovo.

Geen wonder dat Milošević op dit aambeeld hamerde op Vidovdan 1989 tijdens zijn rede bij het Merelveld, het slotstuk van een tournee van relikven van Lazar langs Servische kloosters in heel Joegoslavië: 'Zes eeuwen geleden verdedigde Servië niet alleen zichzelf bij Kosovo Polje, maar ook Europa.'

Milošević profileerde zich echter vooral als een nieuwe Lazar die de rechten van de Serviërs tegen agressie en aanspraken van andere etnische groepen zou verdedigen. Hij wakkerde hiermee een kwaadaardig nationalisme aan. 'Zes eeuwen later zijn we weer verwikkeld in gevechten en ruzies. Het zijn geen gewapende gevechten, al kunnen die nog niet worden uitgesloten,' klonk het omineus uit zijn mond. Het was de opmaat voor het uiterst gewelddadige uiteenvallen van het federale Joegoslavië in de jaren '90.

Kosovo onder internationaal bestuur

Directe aanleiding voor Milošević' ophitsende toespraak was de roep van etnische Albanese om meer autonomie voor de provincie Kosovo. Als onderdeel van Servië had Kosovo weliswaar op papier verregaande bestuurlijke zelfstandigheid binnen de federatie Joegoslavië, maar in de praktijk maakten de Serviërs er de dienst uit en kregen zij bijvoorbeeld alle baantjes in de publieke sector. Een nog lossere band met Kosovo was voor Servische nationalistena echter onverteerbaar. Milošević trok Kosovo's autonome status in 1989 abrupt in, wat de belangrijkste reden voor de Albanese in Kosovo werd om te streven naar volledige onafhankelijkheid. Radicale Albanese nationalistena zochten zelfs aansluiting bij een Groot-Albanië. Serviërs en Albanese lagen op ramkoers. Na een periode van guerrilla-achtige schermutselingen en aanslagen brak in 1998 een regelrechte oorlog uit tussen het Servische leger en het Bevrijdingsleger van Kosovo. De Serviërs hadden het toen in het Westen al compleet

Vanaf 1919 vinden jaarlijks herdenkingsplechtigheden plaats op het voormalige slagveld bij 'Gazimestan', een samentrekking van het Arabische ghazi (strijder, held) en het Servische mesto (plek). Plannen voor een monumentale 'Vidovdantempel' kwamen nooit tot wasdom. Het huidige monument, de hier afgebeelde middeleeuws ogende toren, stamt uit 1953. De foto is uit 2009, het banier stelt koning Lazar voor (Wikimedia Commons).

verbruid. Hun grootschalig geweld en etnische zuiveringen tijdens het uiteenvallen van Joegoslavië waren voor de internationale gemeenschap reden geweest tot ingrijpen en dat gebeurde opnieuw toen de burgerbevolking van Kosovo de dupe werd van de strijd. De NAVO voerde 78 dagen lang luchtaanvallen uit op doelen in Servië. De VN-Veilighedsraad plaatste Kosovo in 1999 onder internationaal bestuur en er kwam een NAVO-troepenmacht om humanitaire hulp te verlenen en de vrede te handhaven.

Milošević profileerde zich als een nieuwe Lazar en wakkerde hiermee een kwaadaardig nationalisme aan

Milošević verloor niet alleen Kosovo, maar in 2000 ook de verkiezingen. Het nieuwe bewind werd steun voor de wederopbouw toegezegd, mits de voormalige leider werd uitgeleverd aan het Joegoslaviëtribunaal, dat hem had aangeklaagd voor oorlogsmisdaden. Milošević kreeg in 2006 in een Scheveningse cel een fatale hartaanval voor zijn proces kon worden afgerond.

Ruzie over nummerborden

Twee jaar later riep de Republiek Kosovo de onafhankelijkheid uit. Het land kent inmiddels een etnisch-Albanese meerderheid van meer dan 90% en een Servische minderheid van ongeveer 5%. Kosovo is als staat erkend door 97 van de 193 VN-lidstaten, maar de Servische regering blijft spreken van een afvallige provincie. Gesprekken tussen de Servische en de Kosovaarse regering onder auspiciën van de Europese Unie over het normaliseren van de relaties – een voorwaarde voor het felbegeerde EU-lidmaatschap – verlopen erg moeizaam. Er staan al wel wat afspraken over politie-samenwerking en het respecteren van religieus cultureel erfgoed, maar de onderlinge spanningen lopen met enige regelmaat op. Zo ruziede men eind vorig jaar over de verplichte aanschaf van tijdelijke nummerborden voor Servische auto's in Kosovo (de omgekeerde eis geldt al jaren). Het is te hopen dat de Serviërs zich ooit kunnen verzoenen met de oorspronkelijke betekenis van de Kosovo-mythe: Lazar verloor Kosovo maar won daardoor een plek in de hemel. Anders is het niet uit te sluiten dat de Servische geschiedenis voor altijd blijft hangen op die ene dag: Vidovdan.

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Hij werkt momenteel aan *De macht van het verleden* (Unieboek/Spectrum) over onder andere dit onderwerp.

VERDER LEZEN

► **Dejan Djokic**, *A Concise History of Serbia*, Cambridge University Press, 2022